

„Ceruzám: gyümölcsöság”

BESZÉLGETÉS CSEPELI SZABÓ BÉLÁVAL

Olyan, akár egy haragvó görög isten. Jön-megy a kiürített, mészfoltos házban, mutatja a szétdúlt kertet. Tetőtérbeépítés. Nem való ez embernek sem, nem-hogy költőnek! Rázza bozontos üstökét, szídja az építőipart. Rákontrázok: nekem is vannak élményeim. Végre letelepszünk az üveges verandán, ami most háló-, dolgozó- és étkezőhely, meg a kényesebb virágok menedéke, egyszerre.

■ *A születésnapján szerettem volna gratulálni, még tavasszal, de akkor kitért a beszélgetés elől. Ha jól emlékszem, a mennyezet szakadt le éppen... Kénytelen voltam már erőszakoskodni, hogy fogadjon. Persze, nem csupán a hatvanadik születésnap ürügyén... Sokkal inkább annak okán, hogy itt van ez a könyv, a Zrínyi szép kiadványa, a legutolsó, az „Emberként élni”: gyönyörű összegzése egy költői pályának.*

— Azt tudja, hogy véletlen egybeesés a születésnapom és a kötet megjelenése? Épp két esztendeje adtam le az anyagot — most került rá a sor. Így lett belőle születésnap ajándék.

■ *Mint látja, velem a könyv, mert egy idézettel szeretném indítani beszélgetésünket. A „Városszéli szántóvető”-ben írja: „Mint a munkás, ki szerszámaival / megformálja a szikrázó vasat / úgy formálgattam én is arcomat / a könyvek kemény üllőlapjain / s ha gyötört is a kín / szorító hétköznapjaim érdes satuiban / Ime, költővé csiszoltam magam...” Nos, engem ez a „költővé csiszoltam magam”, illetve ennek az előmozdanatai érdekelnek. Az első ráébredés, hogy „jé, én most verset írtam”...*

— Az még kilencéves koromban történt. Megmutattam anyáméknak. Nem rázta meg őket különösképp. Egyszerű, tanulatlan emberek voltak, napi gondoktól elgyötörve; hogy potenciálisan egy költő készülődik a családban, az legfeljebb csak megrémisztette volna őket, ha komolyan veszik. Az viszont tény, hogy a környéken, ahol laktunk, hamar elterjedt, hogy „a Szabó-gyerek verset ír”. Ez bizonyos nimbuszt kölcsönözött nekem. Leventekorban én már a kamaszvilágban „ismert költő” voltam, idézőjelbe téve, persze, minden publikálás nélkül. Egész kis udvarom volt; folyton kérleltek: „Szatyi, mondj egy verset!” — és én mondtam. Az inasiskolában — mert szerszám- és géplakatosnak adott hamar megövezgyült anyám — már nem

ment ennyire könnyen a dolog. Volt ott egy János nevű gyerek, ő szavaltá állandóan a saját verseit. De akkora önbizalommal ám, olyan lehengerlő erővel, hogy egyszerűen nem mertem megmondani, hogy én is írok. De egy idő múltán már nem tudtam megállni és elárultam magam.

Nagyon „kollegiálisan” viselkedett: Mutasd meg, kérte, és én másnap átadtam neki egy telefirkált irkát. A legközelebbi iskolai foglalkozáson ezzel jött hozzám: „Béla, én ünnepélyesen kijelentem, hogy soha többé nem írok verset. Te vagy a költő, nem én”. Pár hét múltán még nagyobb döbbenetemre így fogadott: „Fel vagy fedezve! Kimásoltam három versedet, és elküldtem három nagy embernek: Herczeg Ferencnek, Erdélyi Józsefnek és Harsányi Zsoltnak. Az Erdélyi válaszolt és most vasárnap vár a lakásán”. Képzelteti zavaromat: tizenhét éves suhanc voltam, Erdélyi meg országos hírű költő — jobboldali, persze, de mit foglalkoztatott akkor ilyesmi engem —, nem merek előtte megállni sem, nemhogy a verseimről beszélgetni! János erőszakoskodott és átcipelt Pesterzsébetre. Már ötödször mentünk el a ház előtt, de én csak nem akartam kötélnek állni. Egyszer csak kiszól az ablakból egy fiatal lány: „Apámhoz jönnek? Már várja magukat.” Nem lehetett kitérni. Erdélyi őszinte érdeklődéssel fogadott: „Fiam, te östehetség vagy. Még nem forrtál ki, de erős bor lesz belőled. Hozz még írást, szívesen foglalkozom veled”. A félszégem mentett meg attól, hogy lapjában megjelenve, rossz oldalra kerüljek. Később „Koldusdiák” jellegével beküldtem néhány verset a Délibáb szerkesztőségébe. Három hét múlva olvasom a szerkesztői üzenetekben: „Nagyon tehetséges. Kérem, keressen fel a szerkesztőségben”. Ezt meg Bibó Lajos írta. Persze, hozzá se mertem bekopogni. Közben szakmunkás lettem, sietek közölni, nagyon jó szakmunkás, de örök álmodozó, akinél egy kicsivel mindig tovább tartott, míg elkészült egy munkadarabbal, de az tökéletesre sikerült. A szerszámok fiókjában volt egy füzet, munka közben nem egyszer éreztem, hogy le kell írjam, ami a szívemet nyomja, mert ha nem írom le, összedől a Weiss Manfréd Gyár. Persze, észrevették; kérdezték is a főnökeim, hogy mit firkálgatok megint, de hagytak. Tudták, hogy a munkámat kifogástalanul ellátom. Azt hiszem, őszintén szerettek, mint ahogy inaskori taná-

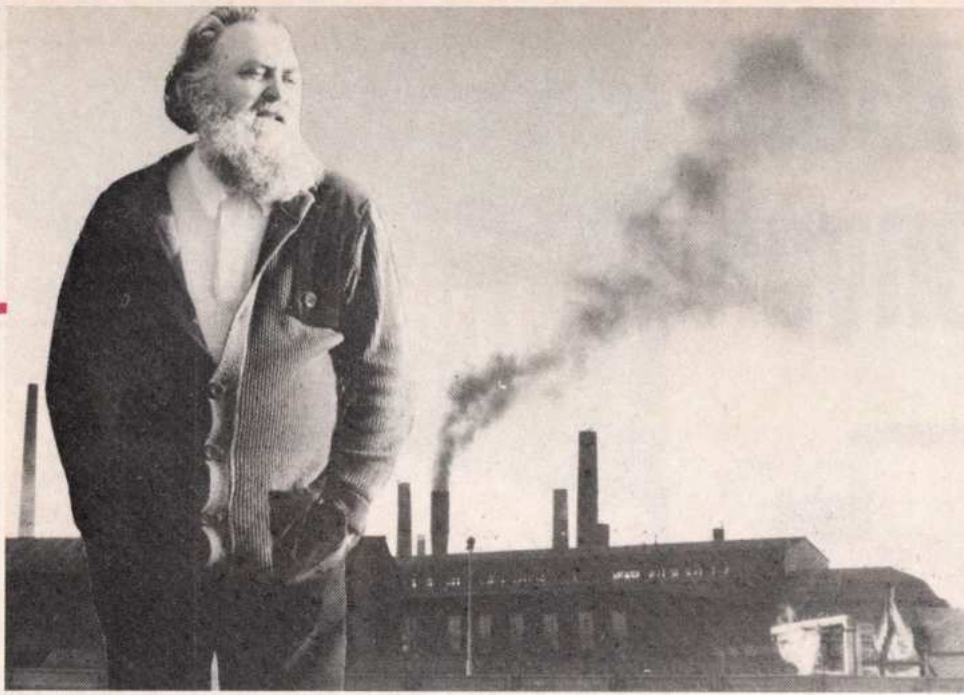
raim is, akik már akkor bíztattak, hogy csak írjak, biztos költő lesz belőlem.

■ *A szerencse többször magára mosolygott tehát, de nem felelt a kihívásra. Mikor oldódott fel a görcs, mikor mert végre kiállni a világ elé?*

— A felszabadulás után. Amikor a gyárnak már saját lapja lett: a *Fogaskerék*. Oda már mertem verset adni. Talán mert az már az én közegem volt? Sorra jelentek meg: „Vasöntő”... „Magvető”... „Gyárkapuban”... Nem voltak ezek nagyértékű munkák, de tisztán, őszintén törtek fel belőlem, vállalhatók voltak. Egyszer csak — negyvenhétben — „kiemelték”: adtak egy újságírói státuszt. A *Szabad Nép* beindította az újságíróiskolát: kitűnően végeztem. Egy év múlva belső munkatárs lettem, az ipari rovatban. Ez igazán látványosan gyors feljutás volt, de én akkor nem tartottam annak. Hiába ismertek országsszerte mint újságíró — én országos hírű költő szerettem volna lenni! Ötvenben az újságíró-szövetség közgyűlése titkárrá választott — ekkor meg tisztviselő lettem... Ha most belegondolok: így csorbultak ki pályák, hogy az ember nem azt csinálta, amit a hajlama, képessége diktált... Két évig bírtam, aztán összeálltunk legyen, ifjú titánok: Csoóri, Eörsi, Gerő János meg én, és szerkesztettük a *Szabad Ifjúság* irodalmi mellékletét. Ötvenhétben fenéken billentettek bennünket. Október 20-án megjelent a lapban egy írásom: „... mert néhány „bölcshöl” állt a párt / s mi követtük vakon / rohanva árkon-bokron át nyöszörgő tájakon / s lám, itt vagyunk”... Egyaránt elutasítottam egy klikk büneit, a dogmatista szemléletet és az előfordalmi törekvéseket. Kirúgtak érte. Másfél évig voltam állás nélkül.

■ *De hát ez érthetetlen. Ezért a versért?*

— Ki tudhatja ezt? Mondani mindenestre nem mondtak semmit. Tudja, hogy van ez: egyszer valaki elejt egy mondatot megfelelő helyen, s mire kiderül, hogy megalapozott volt-e vagy sem, már tönkrement egy ember... Én egyébként ekkor még bírtam. Megtehettem: az egyik legtöbbet publikáló költő voltam, *Martinov* fordított oroszra, megjelentem olaszul, az írószövetség választmányának lettem a tagja. Csak állást nem kaphattam. Érti ezt? A feleségem tartott el bennünket a két gyerekkel, miközben én a moszkvai VIT-en képviseltem a magyar íróársadalmat, nyilat-

koztam a *Lityerturnaja Gazetának*, a *Pravda* közölte a versemet — és megkaptam a *József Attila-díjat*... Csak státuszt nem. Végre aztán egy *Falusi vasárnap* című lapnál — amíg meg nem szűnt szegény — lehettem szerződéses munkatárs. Innen nem sorolom tovább keserveimet... A dolog végét mondom el. Az utóbbi években Csepel történetével foglalkoztam, úgy is mondhatnám, szociológiai kutatást végeztem. Most mentem nyugdíjba — nem fogja elhinni: mint tudományos munkatárs.

■ *Ez volt az oka évekig tartó irodalmi elhallgatásának?*

— Volt mögötte kenyérkereseti gond is, kétségkívül, de legalább olyan mértékben az a felismerés is, hogy mint csúszik félre az irodalmi élet. Vagy csak én nem találtam meg magam benne? Mindenesetre óriási dilemmába kerültem: úgy mutassam föl a világot én is, hogy háromszáz beavatott tapsoljon? Fogadjam el, hogy a költő ne törődjön vele, értik-e, az ő dolga az, hogy alkosson? Mert azt nekem ne mondja senki, hogy ezeket a mostanában divó „nagy áttételeket”, a „széles hömpölygést” melősember megérti. És mi — nem is olyan régen — azt a célt tűztük magunk elé, hogy a munkás- és paraszttömegeket megnyerjük a költészetnek... Hát ez bizony még odébb van. Arról nem is beszélve, hogy ehhez olyan költészet kell, amely a világot összetetten, kozmikusán, de ugyanakkor közérthetően mutatja föl.

Maga tehát elutasítja a kísérleteket.

— Ez csak részben igaz. Mert az is lehet kísérlet, hogyan lehet korunk lüktető, nagy indulatait klasszikus-modern ötvözetben kifejezni. Az életemet munkásemberek között éltem, néhány évi újságíróskodás a *Falusi vasárnap* meg

a *Képes Újság* szerkesztőségeiben megismertetett a paraszti gondolkodásmóddal: ki merem jelenteni tehát, hogy mindenfajta avantgardizmus csak elidegeníti ezeket az embereket a költészettől. Nem fognak háromszor nekikezdeni egy mondatnak, hogy végre megértsék, miről van szó. A tartalom, az legyen modern! Lényegbevágó, napi dolgokról beszélni, a középpontba azt a problémát állítani, ami a legégetőbb a világban! Ha arról írok, hogy szeretek egy asszonyt, nem kerülhetem ki azt az aggódo gondolatot, hogy vajon lesz-e huszonegyedik század. Ezt a kozmikus kitárulkozást hiányolom én a mai költészetből. Ezért nem töreksem mindenáron megjelenni, sokkal inkább azon vagyok, hogy mindezt kivajúdjam magamból. Ez az én kísérletem.

■ *Említette, hogy mennyire távol esünk attól az ábrándtól, hogy a munkás- és paraszttömegeket megnyerjük a költészet számára. Persze, azt tudomásul kell venni, hogy mindig lesznek emberek, akikre nem hat igazán a vers, hanem inkább a próza — ez még csak nem is műveltség kérdése. Maga sem arra gondol, hogy tízmillió ember verset skandalva induljon reggel munkába. A szakadék azonban, amely elválasztja a tömegeket a költészettől, valóban nem volt soha ilyen mély az elmúlt negyven év során, mint most, az utóbbi pár esztendőben. Mert ha csak a Tűztánc-korszakra gondolok...*

— De mi tényleg tűzben táncoltunk abban az időben! Olyan dolgokról írtunk, amik elevenbe vágtak. *Garai Gáborral*, *Ladányi Mihállyal*, *Győre Imrével* és *Hárs Györggyel* írtuk az antológiát, amelynek akkora visszhangja volt, mint ma, mondjuk, egy divatba

jövő popegyüttes megjelenésének. Az ország legtávolabbi falvai hívtak bennünket, háziasszonyok, parasztemberek ültek a széksorokban. Lesencetőmajon nem fértünk be a kultúrházba, esernyős emberek szorongtak az udvaron. Ez ma már legenda. Se a Tűztánc előtt, se utána ilyen nem fordult elő. Ma örül a könyvtáros, ha húszfőnyi hallgatóságot összetoboroz egy költői estre. És mindez azért, mert néhány más szemléletű ember összefogott, uralkodóvá tette az irodalomban azt az avantgard költészetet, amelyik kerüli a politikumot, a közéletiséget — és hádd tegyem hozzá: a közérthetőséget —, és a magánéleti szférában fejezi ki önmagát.

■ *„Hosszú évekig néma volt a szám, / de mindent pontosan mért a ceruzám, / mely ime most, mint dús diófaág, / földig meghajlik előtted, hazám / megzörgetve a dombok homlokát.” Öt sor, a címe: „A ceruzám: gyümölcsöság”. Remélem, búcsúztatója a hallgatás éveinek.*

— Mindenesetre: vannak kézirataim. A fiókomban ugyan, de vannak. Aztán melengetek egy tervet is, talán nem szabadna még említést sem tennem róla. Azt talán tudja, hogy nyolc kötetem közül kettő regény. Az egyiket, a *Dunaparti románct*ot félig fogadásból írtam egy regény pályázatra, a *Förgőszelet* pedig szorongatott helyzetemben, mert szükségem volt pénzre. Nem ártottam egyikkel sem a magyar irodalomnak, meggyőződésem — a *Dunaparti románccal* díjat nyertem —, mégsem éreztem őket igazán a magaménak. Lírai alkát vagyok, a prózát átengedem másnak. Ez volt mindig az álláspontom. Egy idő óta érlelgetem, babusgatom a gondolatot, hogy neki kellene fogni egy igazi nagy regénynek, egy olyan óriás léptékűnek, amely átfogja az egész kort. Mondom, ez még csak terv és meglehetősen távlati. Egyelőre a közműveléssel foglalkozom, hogy jön-e, és mennyit kér, és hogy meg tudom-e szerezni a szükséges építőanyagot: a 'fiam a házvégi sufniban lakik a családjával, megpróbálok nekik otthont teremteni. Ennek a háznak az alapját még én ástam ki, egy emelet megépítésére hatvanévesen már nem vállalkozom. Mondhatom magának, átélni is nehéz.

Bódis Sylvia